

Witold Ratajczyk*

EDUKACJA A WSPÓŁCZESNY RYNEK PRACY

1. WSTĘP

Wzrost ułatwień w dostępie do edukacji traktowanej jako warunek realizacji ambitnych celów Strategii Lizbońskiej w warunkach wspólnoty europejskiej przekłada się w wymiarze globalnym na upowszechnianie.

Edukacja w pierwszym etapie powstawania i rozwoju powszechnego systemu edukacji (czyli w wielu krajach europejskich już w XIX w.) ukierunkowana była przede wszystkim na wychowanie i dostarczenie dzieciom podstawowych umiejętności potrzebnych w dorosłym życiu. W końcu wieku XIX rozwój kapitalizmu i rewolucja przemysłowa stworzyły ogromny popyt na robotników, w związku z czym edukacja weszła w drugi etap swego rozwoju – na szeroką skalę pojawiło się szkolnictwo zawodowe. Edukacja na poziomie średnim i uniwersyteckim obejmowała jednak tylko kilka procent młodych ludzi. Istotne zmiany w systemie edukacji dokonały się dopiero po II wojnie światowej. Szkolnictwo na poziomie średnim stało się elementem powszechnego systemu edukacji, coraz więcej wykwalifikowanych robotników legitymowało się maturą. Kolejną rewolucyjną zmianę przyniósł koniec wieku XX, w związku ze zmianami strukturalnymi w gospodarkach krajów rozwiniętych, bardzo wzrosła rola kształcenia ogólnego i uniwersyteckiego. W wiodących krajach udział osób z wykształceniem wyższym wśród osób będących w wieku produkcyjnym sięga 25%, a w krajach tzw. „starej Unii” przeciętna wynosi 19%¹.

Inną ważną zmianą związaną także z przemianami w gospodarce jest rosnący zakres i znaczenie kształcenia ustawicznego, które stanowi niezbędny element procesu dostosowywania kwalifikacji do coraz to nowych technologii, a także postępu w procesach gospodarczych.

---

* Dr, adiunkt, Katedra Pracy i Polityki Społecznej UŁ.

¹ *Employment in Europe. Recent trends and prospects*, European Commission, Brussels 2002.

Polska, z racji swej zawikłanej historii, w większości tych procesów uczestniczyła z pewnym (niekiedy znacznym) opóźnieniem. Najbardziej interesujące są tu zmiany, jakie rozpoczęły się w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Artykuł niniejszy poświęcony jest właśnie analizie tych zmian, także w odniesieniu do tendencji obserwowanych w Unii Europejskiej.

Współczesna gospodarka oparta na wiedzy i technologiach informacyjnych wymaga kształtowania nowych umiejętności we wszystkich zawodach. Zmiany dotyczą zawody tradycyjne, jak i nowe. W takich warunkach rośnie znaczenie kapitału ludzkiego, bo – jak to ujmują P. F. Drucker – w społeczeństwie wiedzy podstawowym zasobem jest i będzie wiedza².

Wiedza jest tak ważna także i dlatego, że systemy społeczno-ekonomiczne oparte są na dyrektywie wzrostu. Wymaga to stałego podnoszenia produktywności, a tu rola wiedzy i edukacji jest nie do przecenienia. Wiedza jest źródłem innowacji i poznania społecznego oraz wyraża dążenie człowieka do panowania nad światem materialnym. Następuje dziś stopniowy odwrót od zawodów pracochłonnych do zawodów, które w coraz większym stopniu wykorzystują narzędzia technik informacyjnych. Praca podlega więc stopniowej dematerializacji³. Ma szczególny charakter, ponieważ używa się w niej zasobu odnawialnego i do tego pomnażanego w trakcie używania. Można dziś mówić o powstawaniu przedsiębiorczości intelektualnej, ukierunkowanej na tworzenie podstaw materialnego bogactwa z niematerialnej wiedzy. Dziś „posiadanie wiedzy, a zwłaszcza teoretycznej i praktycznej wiedzy o tym, jak skutecznie uczyć się funkcjonowania w nowoczesnym, nasyconym wiedzą społeczeństwie, jest najlepszą gwarancją wykorzystania potencjału rozwoju, w jaki wyposażyla nas natura”⁴.

2. ZMIANY DYNAMIKI I STRUKTURY KSZTAŁCENIA W POLSCE PO 1989 ROKU

Reforma systemu edukacji wprowadziła nowy podział w poziomach edukacji nawiązujący do ICSED (*International Standard Classification of Education*). ICSED1 to szkoły podstawowe, ICSED2 – gimnazja, a ICSED3 to szkoły ponadgimnazjalne. Ta ostatnia grupa jest dość zróżnicowana, w roku szkolnym 2002/2003 powstały nowe typy szkół, a mianowicie:

² P. F. Drucker, *Spoleczeństwo pokapitalistyczne*, Warszawa 1999, s. 14.

³ Por. A. P. Wierzbicki, *Megatrendy cywilizacji informacyjnej u progu XXI wieku*, [w:] *Perspektywy awangardowych dziedzin nauki i technologii do roku 2010*, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, Warszawa 1999.

⁴ S. Kwiatkowski, *Przedsiębiorczość intelektualna*, Warszawa 2000.

- zasadnicze szkoły zawodowe o okresie nauczania nie krótszym niż 2 lata i nie dłuższym niż 3 lata,
- 3-letnie licea ogólnokształcące,
- 3-letnie licea profilowane i 4-letnie technika,
- 2-letnie uzupełniające licea ogólnokształcące i 3-letnie technika uzupełniające (dla osób po zasadniczych szkołach zawodowych).

Istniejące szkoły zasadnicze i szkoły średnie dla młodzieży, działające na podbudowie programowej 8-klasowej szkoły podstawowej, przekształcane są w wygasające w kolejnych latach oddziały nowo powstających szkół ponadgimnazjalnych.

Pierwsi absolwenci gimnazjów pojawili się w 2002 r., a „nowi maturzyści” w roku 2005.

Podstawowym miernikiem powszechności kształcenia jest współczynnik skolaryzacji netto⁵ (*net enrolment rate*). W odniesieniu do kształcenia na poziomie szkoły podstawowej był już od dawna w Polsce wysoki, 97,5 w roku szkolnym 1990/1991 dla grupy wieku 7-14 lat i porównywalny z krajami UE⁶. W roku szkolnym 2002/2003 współczynnik na tym poziomie edukacji, dla grupy wieku 7-12 lat, wyniósł 98,6.

W latach dziewięćdziesiątych istotnie wzrosły też współczynniki skolaryzacji na poziomie średnim i wyższym. Upowszechniło się przede wszystkim kształcenie na poziomie średnim ogólnokształcącym (*general secondary level*), a liczba uczniów w tego typu szkołach wzrosła prawie dwukrotnie i wyniosła w roku szkolnym 2002/2003 899,3 tys. osób (wobec 493,6 tys. osób w roku 1990/1991). Liczba uczniów średnich szkół zawodowych wzrosła do 999,9 tys. osób w roku szkolnym 2002/2003 (wobec 795,0 tys. osób w roku 1990/1991). Warto podkreślić, że do szkół ogólnokształcących przeważnie trafia młodzież najzdolniejsza, która planuje kontynuowanie kształcenia w wyższych szkołach akademickich⁷.

Równocześnie w latach 1990/1991–2002/2003 zmalała z 814,4 tys. do 275,5 tys. liczba uczniów zasadniczych szkół zawodowych. W roku szkolnym 2002/2003 już tylko około 15% absolwentów gimnazjów podjęło naukę w szkołach zasadniczych zawodowych, wobec 46% absolwentów szkół podstawowych kontynuujących edukację w tego typu szkołach w roku szkolnym 1990/1991. Uległa więc zmianie struktura na poziomie kształcenia ponadobowiązkowego, w taki sposób, że znacząco więcej osób niż w latach wcześniejszych bezpośrednio po ukończeniu szkoły obowiązkowej

⁵ Współczynnik skolaryzacji netto to relacja liczby uczniów w wieku typowym dla kształcenia na danym poziomie do ogólnej liczby osób w tym wieku.

⁶ A. Baran, *Wpływ czynników demograficznych, społecznych i ekonomicznych na popyt społeczny na edukację*, „Polityka Społeczna” 2004, nr 4.

⁷ Z. Kwieciński, *Wykluczanie*, Toruń 2002.

kontynuowało edukację w szkole średniej, gdzie nauka kończy się maturą. Wzrost upowszechnienia wykształcenia na poziomie średnim oraz wzrost wymagań kwalifikacyjnych ze strony pracodawców spowodował zwiększenie popytu na edukację na poziomie wyższym. W efekcie liczba studentów w Polsce wzrosła z 403,8 tys. w roku akademickim 1990/1991 do 1800,5 tys. w roku 2002/2003, a współczynnik skolaryzacji netto na tym poziomie edukacji wzrósł w tym okresie z 9,8 do 35. Większość, czyli 54,2% młodzieży studiowało w systemach: wieczorowym, zaocznym i eksternistycznym⁸.

W roku akademickim 1990/1991 na studiach wyższych w Polsce uczyło się ok. 400 tys. osób na 112 uczelniach, a cztery lata później już prawie 800 tys. w 179 szkołach, zaś w roku akademickim 2003/2004 przekroczone pułap 1,8 mln studiujących w ponad 300 uczelniach.

Według danych Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu, spośród 1 845,4 tys. studentów ogółem, 71,6% (1 320,8 tys.) kształciło się w roku akademickim 2003/2004 w uczelniach państwowych, zaś 28,4% (524,6 tys.) studiowało w uczelniach niepaństwowych. Ponad 47% studentów (873,2 tys.) studiowało w trybie dziennym, zaś ok. 53% (972,2 tys.) – w trybie zaocznym, wieczorowym i eksternistycznym. Liczba studentów ogółem w porównaniu z rokiem akademickim 2002/2003 wzrosła o prawie 3,1% (60 tys.)⁹.

W uczelniach działających na podstawie ustawy z 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym kształciło się w roku akademickim 1 678,7 tys. studentów (91% ogółu). Pierwsze pięć miejsc w rankingu zajmują te same kierunki, co w roku akademickim 2002/2003. Najpopularniejszym kierunkiem studiów było zarządzanie i marketing, na którym studiowało 218,0 tys. studentów (13,0%). Na pedagogice kształciło się 9% studentów, ekonomii – 7%, administracji – 5,6%, a na informatyce – 4%. Największy przyrost liczby studentów zanotowały stosunki międzynarodowe – wzrost 5,7 tys., zarządzanie i inżynieria produkcji (5,2 tys.) i pedagogika (5,1 tys.). Na studiach dziennych największą popularnością cieszyły się: zarządzanie i marketing (8,2%), pedagogika (5,5%), ekonomia (4,2%) i filologia obca (4,2%).

Na studiach wieczorowych, zaocznym i eksternistycznym prawie co szósty student kształcił się na kierunku zarządzanie i marketing, zaś 12% na pedagogice.

W wyższych szkołach zawodowych kształciło się 166,7 tysięcy studentów. W uczelniach tych najwięcej osób studiowało na specjalnościach związanych z administracją (11,8%), zarządzaniem i marketingiem (11,3%), turystyką, hotelarstwem i rekreacją (11,2%) oraz pedagogiką (10,4%).

⁸ *Szkoły wyższe i ich finansowanie w 2002 r.*, „Informacje i Opracowania Statystyczne”, GUS, Warszawa 2003.

⁹ MENiS, <http://www.menis.gov.pl>.

Najbardziej popularnymi kierunkami studiów na uniwersytetach były w roku akademickim 2003/2004 pedagogika (10,2%) i prawo (9,5%).

W wyższych szkołach technicznych studenci najczęściej kształcili się na kierunku zarządzanie i marketing (12,9%), mechanika i budowa maszyn (11,4%) oraz budownictwo (9,3%). Najpopularniejszym kierunkiem studiów w wyższych szkołach rolniczych były: rolnictwo (11,3%), zarządzanie i marketing (8,3%) oraz technologia żywności i żywienia człowieka (8,2%).

W uczelniach ekonomicznych zarządzanie i marketing studiowało w roku akademickim 2002/2003 30,3% studentów, finanse i bankowość – 24,9%, zaś ekonomię – 17,5%. Ponad 1/3 studentów akademii pedagogicznych studiowała pedagogikę, a 7,0% – politologię. Zdecydowana większość (57,9%) osób kształcących się w akademiach wychowania fizycznego była na kierunku wychowanie fizyczne, a co czwarta – na turystyce i rekreacji. Co trzeci student akademii medycznych studiował na kierunku lekarskim, 16,8% – na pielęgniarstwie, a 13,6% – na farmacji.

W wyższych szkołach morskich najpopularniejszym kierunkiem studiów były zarządzanie i marketing (21,3%) oraz nawigacja (19,2%).

W uczelniach niepaństwowych natomiast dominującymi kierunkami studiów były zarządzanie i marketing (23,4%), pedagogika (13,3%) i ekonomia (13,1%).

W państwowych szkołach zawodowych młodzież najchętniej studiowała w roku akademickim 2003/2004 na specjalnościach związanych z pedagogiką, administracją oraz turystyką, hotelarstwem i rekreacją.

W niepaństwowych szkołach zawodowych studenci kształcili się głównie na specjalnościach związanych z zarządzaniem i marketingiem, turystyką, hotelarstwem i rekreacją oraz pedagogiką.

Liczbowo najwięcej, bo o 7,9 tys. wzrosła liczba studentów I roku na kierunku informatyka. Duży wzrost liczby studentów zanotowano również na kierunkach: stosunki międzynarodowe (+5,7 tys.), zarządzanie i inżynieria produkcji (+5,3 tys.), socjologia (+4,9 tys.), filologia obca (+3,9 tys.) oraz turystyka i rekreacja (+3,2 tys.). Największy spadek liczby studentów I roku wystąpił na kierunku zarządzanie i marketing (aż o 34,8 tys.), ekonomia (o 18,5 tys.), finanse i bankowość (o 4,9 tys.) oraz prawo (o 3,3 tys.).

Największy procentowy wzrost liczby studentów I roku w ciągu ostatnich 4 lat zanotowano na kierunkach położnictwo – 1961%, zdrowie publiczne – 448%, dziennikarstwo i komunikacja społeczna – 340%, zarządzanie i inżynieria produkcji oraz stosunki międzynarodowe – 250%. Największy procentowy spadek nastąpił na kierunku katechetyka (-72,7%), górnictwo (-60%), zarządzanie i marketing (-49,2%) i ekonomia (-46,4%).

W wyższych szkołach zawodowych największy wzrost liczby studentów I roku w porównaniu z rokiem akademickim 1999/2000 wystąpił na specjalnościach związanych z pedagogiką (o 7 tys.), turystyką, hotelarstwem i rekreacją (o 6,8 tys.) i informatyką (o 6,4 tys.).

Wiele wskazuje na to, że niestety związek między potrzebami aktualnego i przyszłego rynku pracy w Polsce a ofertą szkół wyższych jest słaby. Coraz większy odsetek absolwentów ma problemy ze znalezieniem pracy w wyuczonym zawodzie.

Znaczny wzrost populacji studentów jest związany przede wszystkim ze zwiększaniem się liczby studentów studiów wieczorowych i zaocznych w szkołach państwowych oraz rozwojem różnych form studiów w szkołach wyższych niepaństwowych. Liczniejsze generacje absolwentów szkół średnich oraz zwiększony wśród nich odsetek osób, które zamierzają kontynuować naukę w szkołach wyższych powodują, że od kilku lat sukcesywnie rośnie liczba studentów I roku, a także odsetek młodzieży kształcącej się w wieku 19-24 lat, co znajduje swój wyraz w wartościach współczynnika skolaryzacji brutto.

W roku akademickim 1990/1991 wynosił on 12,79%, natomiast w roku akademickim 2003/2004 zbliżył się do granicy 50%. Jak widać, w ostatnim dziesięcioleciu współczynnik skolaryzacji w szkolnictwie wyższym wzrósł ponad trzykrotnie. Jednak biorąc pod uwagę kraje wysoko rozwinięte, nasze zapóźnienie jest jeszcze duże, dla porównania: Kanada – 88%, USA – 81%, Australia – 80%, Nowa Zelandia – 63%, Norwegia – 62%.

Polska ma tutaj jeszcze wiele do zrobienia. By można było mówić o konkurencyjności i szansach polskiej gospodarki, powinien być znacznie większy odsetek studentów wśród wszystkich uczących się, więcej nawet niż rejestruje się średnio w pozostałych krajach Unii.

Warto tu wskazać na pewne trendy edukacyjne, które można zauważyć w krajach Unii Europejskiej.

1) Powszechna dążność do studiów wyższych. Studia wyższe w Europie nie są dostępne jedynie dla elity, stały się powszechnie dostępne. Coraz powszechniejsza jest świadomość, że wykształcenie daje szansę skutecznego konkurowania na rynku pracy.

2) Potwierdzenie istotności kształcenia ustawicznego. W niektórych krajach UE procent rozpoczynających studia w wieku 30 i więcej lat jest dość wysoki, np.: Dania – 17%, Szwecja – 18%, Wielka Brytania – 25%.

Poprzez stałą możliwość uczenia się ludzie zachowują dużą zatrudnialność i elastyczność zawodową, co przecież przy dzisiejszym tempie zmian jest zaletą nie do przecenienia. Należy tu przy tym podkreślić, iż nie chodzi jedynie o (do)kształcenie w szkołach wyższych. Wykorzystywane są także środki masowego przekazu, Internet, szkolenia, kursy korespondencyjne, czyli wszelkie możliwości oferowane przez system *distance learning*.

Nie sposób tu także nie wspomnieć o jeszcze jednym aspekcie zmian w systemie edukacji w Polsce. W latach dziewięćdziesiątych państwo utraciło monopol na prowadzenie szkół. Zaczęły powstawać i rozwijać się na różnych poziomach edukacji szkoły prowadzone przez stowarzyszenia i inne organizacje

społeczne czy wyznaniowe oraz osoby fizyczne. Najwięcej szkół średnich niepublicznych powstało w zakresie kształcenia ogólnego (1126 w roku szkolnym 2001/2002 wobec 93 w roku 1990/1991). Obecnie w szkołach prywatnych tego typu kształci się 11,3% ogółu uczniów szkół średnich ogólnokształcących. Liczba szkół wyższych wzrosła z 112 w roku akademickim 1990/1991 do 377 w roku 2002/2003, w tym szkół prywatnych z 7 w roku 1990/1991 do 252 w roku 2002/2003. W szkołach wyższych prywatnych kształci się obecnie 528,8 tys. studentów, czyli ponad 1/3 ogółu¹⁰.

2. EDUKACJA A UMIEJĘTNOŚCI

W toku dynamicznych zmian, jakie zachodzą w polskim systemie edukacji ujawnił się problem jakości kształcenia. Trzeba tu jednak podkreślić, że nie chodzi tu tylko o jakość w sensie metod i warunków nauczania, ale raczej o programy nauczania, które dostarczałyby nie tylko wiedzy, ale i umiejętności. W przeszłości kształcenie umiejętności kojarzono raczej ze szkolnictwem zawodowym, jednak dziś kładzie się nacisk na kształcenie tzw. umiejętności podstawowych w ramach edukacji ogólnej.

Umiejętności podstawowe to:

- 1) umiejętności językowe i komunikacyjne,
- 2) umiejętności związane z myśleniem matematycznym i naukowym oraz
- 3) umiejętności rozwiązywania problemów, czemu służy także umiejętność współpracy i pracy w zespole.

Dziś wydaje się oczywiste, że umiejętność uczenia się i samodzielnego powiększania swoich kwalifikacji stanie się jedną z kluczowych umiejętności przydatnych właściwie wszystkim. Absolwent powinien umieć i chcieć samodzielnie doskonalić swoje umiejętności i zdobywać nowe, także po zakończeniu formalnej edukacji. Powinien też samodzielnie tworzyć swoją ścieżkę kształcenia, przewidując, jakie umiejętności okażą się przydatne w jego karierze zawodowej¹¹.

W polskim szkolnictwie kształcenie umiejętności, jako cel procesu edukacyjnego, znalazło się we wszystkich podstawach programowych kształcenia ogólnego i zawodowego. Problemem jest jednak znaczna dowolność w określaniu umiejętności jako rezultatów kształcenia, co w konsekwencji sprawia, że rzeczywiste rezultaty kształcenia nie są porównywalne. Pomocne w rozwiązaniu tego problemu mogą być obowiązujące standardy wymagań, będące podstawą sprawdzianów i egzaminów, a w przyszłości standardy

¹⁰ A. Baran, *Wpływ czynników...*

¹¹ I. Białecki, J. Haman, *Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów OECD/PISA. Wyniki polskie – Raport z badań*, Fundacja Res Publica, MENiS, Warszawa 2002.

edukacyjne i zawodowe. W zakresie kształcenia ogólnego na poziomie szkoły podstawowej, gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej kształcenie umiejętności znalazło swoje miejsce w standardach wymagań będących podstawą przeprowadzania sprawdzianów (ostatnia klasa szkoły podstawowej) i egzaminów (ostatnia klasa gimnazjum i egzamin maturalny)¹². Wyniki egzaminów wskazują jednak, że szkoła nie zawsze wywiązuje się z powierzonych jej zadań. Analiza wyników egzaminu gimnazjalnego przeprowadzonego w 2003 r. wskazuje, że w części matematyczno-przyrodniczej testu największe trudności sprawiały uczniom zadania wymagające stosowania terminów, pojęć i procedur z zakresu przedmiotów przyrodniczych oraz wskazywanie i opisywanie faktów, związków i zależności. W części humanistycznej największe trudności sprawiały uczniom zadania wymagające samodzielnego formułowania myśli, redagowania tekstu zgodnie z formą podaną w poleceniu, a szczególnie poprawnego zapisu tekstu¹³.

Bardzo interesujące są wyniki badań PISA (*Programme for International Student Assessment*). Program ten ma dostarczyć informacji, w jakim stopniu, w wyniku powszechności oświaty, uczniowie zostali wyposażeni w wiedzę i umiejętności, które pomogą im w późniejszym życiu stać się aktywnymi członkami społeczeństwa¹⁴.

Pierwszy cykl badania OECD/PISA przeprowadzono w Polsce w 2000 r. Test obejmował trzy dziedziny: rozumienie tekstu, matematykę i myślenie naukowe – przy czym na rozumienie tekstu przeznaczono 2/3 objętości testu. W następnej edycji badań PISA w 2003 r. dziedziną wiodącą była matematyka.

W pierwszym teście polscy uczniowie osiągnęli średnio 479 punktów na łącznej skali kompetencji w zakresie rozumienia tekstu. Ponieważ średnia dla wszystkich krajów OECD wynosi 500 punktów, nasi uczniowie wypadli zauważalnie poniżej średniej. Uzyskane wyniki stawiają Polskę daleko za liderami: Finlandią (średnia 546 punktów na skali łącznej), Kanadą (534 punkty), Nową Zelandią (529 punktów). Wyniki polskich uczniów są wyraźnie niższe niż wyniki osiągnięte przez uczniów większości krajów UE oraz Stanów Zjednoczonych (średnia 504 punkty). Wynik Polski jest gorszy od wyniku Czech (492 punkty na skali łącznej), natomiast praktycznie jest identyczny jak wynik uczniów węgierskich (480 punktów). Z drugiej strony, Polska nieco wyprzedza niektóre spośród krajów UE (Portugalię ze średnią 470 i Grecję ze średnią 474 punkty), zaś różnica pomiędzy średnią uczniów polskich

---

¹² Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 10 sierpnia 2001 r. w sprawie standardów wymagań będących podstawą przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów, DzU. 2001, nr 92, poz. 1020.

¹³ *Egzamin gimnazjalny 2003. Sprawozdanie*, Centralna Komisja Egzaminacyjna, Warszawa 2003.

¹⁴ Pierwsze badanie przeprowadzono w 2000 roku w 32 krajach (OECD oraz Rosji, Łotwie, Lichtensteinie i Brazylii), a potem powtarzane, co 3 lata.

i niemieckich (484 punkty) jest bardzo niewielka. Różnice rzędu kilku procent mogą się jeszcze mieścić w granicach błędu statystycznego¹⁵.

Oprócz samego poziomu wyników, zjawiskiem niepokojącym jest rozkład wyników między uczniami. Polska należy do krajów o dużym zróżnicowaniu wyników. Odsetek uczniów na najniższym poziomie umiejętności, poniżej 400 punktów przy średniej 500 punktów, jest stosunkowo duży, większy niż w innych krajach. Gdyby kraje podzielić według dwudzielnego kryterium: wysoki udział wyników najgorszych i wysoki udział wyników bardzo dobrych, to Polska, obok Niemiec, Stanów Zjednoczonych, Belgii, Szwajcarii, Danii i Norwegii plasuje się w grupie, w której występuje duży udział wyników bardzo słabych, ale też duży udział wyników bardzo dobrych. Do krajów, w których zdecydowanie przeważają wyniki bardzo dobre, a słabych jest najmniej, należą: Finlandia, Kanada, Japonia, Szwecja, Francja, Irlandia i Islandia.

Można przypuszczać, że zróżnicowanie wyników występuje w krajach, które charakteryzuje duże zróżnicowanie społeczne (m.in. materialne). Polskie zróżnicowania społeczne przebiegają głównie między mieszkańcami dużych miast a mieszkańcami wsi i małych miasteczek.

Dziś szkolnictwo, aby odpowiadać wyzwaniom współczesności, powinno m.in.:

- wpajać motywację i nawyk nieustannego uczenia się osobom pobierającym naukę na wszystkich poziomach i w każdym wieku,
- szkoły winny być otwarte zarówno dla już wykształconych ludzi, jak i dla ludzi chcących dopiero wiedzę osiąść,
- edukacja powinna przenikać całe społeczeństwo, wszystkie organizacje zatrudniające ludzi powinny realizować funkcję nauczania i sprzyjać uczeniu się.

3. ZMIANY W EDUKACJI POLSKIEJ A INTEGRACJA Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

Podstawowe wyzwania stojące przed szkolnictwem wyższym (systemem edukacji) definiuje deklaracja UNESCO *Szkolnictwo wyższe w XXI wieku: od wizji do działania*:

- współczesna technologia powinna być wykorzystana do tworzenia, upowszechniania, udostępniania, sprawdzania (weryfikowania) wiedzy, a także zarządzania nią,
- dostęp do tych technologii należałoby zapewnić na wszystkich poziomach edukacji;

---

¹⁵ I. Białecki, J. Hamań, *Program Międzynarodowej Oceny...*

- rozwijanie, tworzenie i upowszechnienie wiedzy odpowiadającej potrzebom społecznym,
- kształcenie ustawiczne.

Kierunki zmian w edukacji europejskiej nakreśla również ogłoszona w 1995 r. przez Komisję Europejską *Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się na drodze do uczącego się społeczeństwa* – opracowana przez E. Cresson i P. Flynna. Zdaniem autorów, niezależność Europy (rozumiana tutaj jako zachowanie tożsamości w obliczu ekonomicznych, kulturowych i politycznych wpływów USA, Chin i Japonii) może zapewnić jedynie powstanie „społeczeństwa uczącego się”. Jak wynika z raportu, aktualny system szkolnictwa wymaga zmian w zakresie jego struktury, celów, treści i metod. Postulowane zmiany są ściśle związane z trzema wielkimi czynnikami przemiany świata współczesnego:

- a) procesami globalizacji gospodarki,
- b) powstaniem i rozwojem społeczeństwa informacyjnego,
- c) przemianami cywilizacji naukowo-technicznej¹⁶.

Proponowane rozwiązania na drodze do społeczeństwa uczącego się to przyjęcie m.in.:

- zasad ścisłego powiązania kultury ogólnej i kształcenia,
- współpracy szkół i przedsiębiorstw w nabywaniu kwalifikacji zawodowych,
- umożliwienia równych szans dostępu do wiedzy oraz wspomaganie procesu edukacji nowoczesnymi technikami (np. informatycznymi).

Komisja w końcowej części swojej *Białej Księgi* określa pięć podstawowych założeń skutecznej realizacji „nowej edukacji”. Są to:

- 1) zachęcenie do zdobywania nowych umiejętności,
- 2) zbliżenie szkoły i przedsiębiorstwa,
- 3) ograniczenie marginalizacji (w dostępie niektórych środowisk do wiedzy),
- 4) upowszechnienie znajomości trzech języków,
- 5) równorzędne traktowanie inwestycji materialnych i edukacyjnych.

Dostosowanie naszego szkolnictwa do nowej rzeczywistości, z którą mamy do czynienia po wejściu do struktur Unii Europejskiej, stanowi jedno z największych wyzwań naszych czasów, bowiem o dobrobycie we współczesnych państwach decyduje wykształcenie i wiedza. Unia pozostawia w tym względzie dużą swobodę członkom Wspólnoty, nie ma jednolitego modelu europejskiej edukacji, są tylko wspólne działania zaplanowane przez instytucje Unii, a realizowane w ramach programów wspartych środkami finansowymi przeznaczonymi do wykorzystania przez poszczególne państwa.

---

¹⁶ E. Cresson, P. Flynn (red.), *Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się na drodze do uczącego się społeczeństwa*, WSP TWP, Warszawa 1997.

Przyjęta 7 grudnia 2000 r. na szczycie w Nicei Karta Praw Fundamentalnych Unii Europejskiej w art. 14. (Prawo do edukacji) stanowi, że każdy ma prawo do edukacji oraz dostępu do kształcenia zawodowego i ustawicznego. Prawo to obejmuje również wolny dostęp w zakresie kształcenia obowiązkowego i prawo do kształcenia dzieci zgodnie z religijnymi, filozoficznymi i pedagogicznymi przekonaniami rodziców, zgodnie z ustawodawstwem krajowym, które określa zasady wykonywania tego prawa.

Unia Europejska w aspekcie edukacji postawiła sobie następujące zadania: przyczyniania się do rozwoju edukacji wysokiej jakości, zachęcania do współpracy między państwami członkowskimi oraz, jeśli to niezbędne, wspierania i uzupełniania ich działań, w pełni szanując odpowiedzialność państw członkowskich za treść nauczania i organizację systemu edukacyjnego, jak również ich różnorodność kulturową i językową. Szczegółowo działania Wspólnoty zmierzają do: rozwoju wymiaru europejskiego w edukacji, zwłaszcza przez nauczanie i upowszechnianie języków państw członkowskich, sprzyjania wymianie studentów i nauczycieli, w tym zachęcając do uznawania dyplomów akademickich i okresów studiów, promowania współpracy między placówkami oświatowymi, rozwoju wymiany informacji i doświadczeń w kwestiach wspólnych dla systemów kształcenia państw członkowskich, popierania rozwoju wymiany młodzieży i instruktorów społeczno-oświatowych oraz rozwoju edukacji na odległość. Jak wynika z powyższego, działania Unii Europejskiej w zakresie edukacji i kształcenia zawodowego mają charakter działań koordynacyjnych, a nie harmonizacyjnych. Koncentrują się na organizowaniu ram jak najszerzej współpracy, wymiany doświadczeń, bez ingerencji w krajowe regulacje prawne obowiązujące w zakresie polityki oświatowej poszczególnych państw członkowskich. Wspólnotowe programy realizowane w tej dziedzinie to np. SOKRATES i LEONARDO.

Bardzo ważną rolę odgrywa rekomendacja Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z 10 lipca 2001 r. w sprawie swobodnego przemieszczania się we Wspólnocie studentów, osób kształcących się, nauczycieli, wykładowców i wolontariuszy. Niniejsza rekomendacja zachęca państwa członkowskie do podjęcia szeregu działań, mających na celu ułatwienie przemieszczania się we Wspólnocie studentów, osób kształcących się, nauczycieli, wykładowców i wolontariuszy.

W szczególności państwa członkowskie winny dążyć do podjęcia środków mających na celu:

– usunięcie prawnych i administracyjnych przeszkód w swobodnym poruszaniu się osób podejmujących studia, odbywających szkolenie czy działalność w ramach wolontariatu w innym państwie członkowskim, w szczególności w ramach wspólnotowych programów (SOKRATES, LEONARDO),

- zmniejszenie barier językowych i kulturalnych przez promowanie nauki przynajmniej dwóch języków obcych, wpajanie młodzieży szacunku dla różnicowania kulturowego i społecznego,
- dążenie do ułatwienia przepływu środków finansowych związanych z kształceniem za granicą (stypendiów, pożyczek itp.),
- ułatwienia w postaci zniżek na przejazdy publicznymi środkami transportu, pomoc finansową w zakresie zakwaterowania, wyżywienia, dostępu do bibliotek, muzeów,
- zapewnienie dostępu do informacji osobom zainteresowanym różnymi możliwościami i warunkami wymiany,
- ułatwienia w zakresie uznawania dla celów akademickich okresów nauki za granicą,
- podjęcie środków mających na celu ułatwienie wymiany nauczycieli i wykładowców,
- urzeczywistnienie europejskiego wymiaru w środowisku zawodowym nauczycieli i wykładowców w szczególności poprzez odpowiednią zawartość programów szkoleniowych dla nauczycieli i wykładowców, zachęcanie do nawiązywania kontaktów pomiędzy nauczycielami i wykładowcami z różnych krajów.

Główna zasada polityki państwa w zakresie edukacji europejskiej opiera się na założeniu, że ze względu na swój powszechny charakter edukacja jest podstawowym sposobem przygotowania społeczeństwa do życia w nowym, zmieniającym się politycznie, gospodarczo i społecznie ładzie europejskim i światowym. Podstawową rolą edukacji w tych procesach jest przekazanie społeczeństwu odpowiedniego zasobu wiedzy oraz przygotowanie do życia zawodowego w warunkach jednolitego rynku europejskiego.

Pewne zmiany związane z polskim szkolnictwem wyższym w aspekcie wejścia naszego kraju do struktur unijnych wprowadził już tzw. proces boloński. 19 czerwca 1999 r. ministrowie edukacji 29 krajów podpisali Deklarację Bolońską. Jest to dokument zawierający zadania prowadzące do zbliżenia systemów szkolnictwa wyższego krajów europejskich. Głównym celem Deklaracji jest stworzenie do 2010 r. Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego.

Do zadań sformułowanych w Deklaracji Bolońskiej należą:

- wprowadzanie przejrzystych i porównywalnych systemów stopni,
- wdrożenie suplementu do dyplomu,
- przyjęcie systemu kształcenia opartego na dwóch głównych poziomach: licencjackim i magisterskim,
- powszechne stosowanie systemu punktów kredytowych (tj. ECTS – *European Credit Transfer System*),

- promocja mobilności studentów, nauczycieli akademickich, naukowców oraz personelu administracyjnego,
- promocja współpracy europejskiej w zakresie zwiększenia poziomu jakości szkolnictwa wyższego,
- promocja europejskiego wymiaru szkolnictwa wyższego, szczególnie w zakresie rozwoju zawodowego, mobilności oraz zintegrowanych programów nauczania, szkolenia i badań.

Polska włączyła się w proces wdrażania Deklaracji Bolońskiej m.in. podejmując działania zmierzające do powszechnego stosowania suplementu do dyplomu, rozwijając dwustopniowy system studiów i system punktów kredytowych ECTS, powołując Państwową Komisję Akredytacyjną, promując mobilność np. w ramach programu SOKRATES/ERASMUS lub dwustronnych umów międzynarodowych.

Na poziomie kształcenia zawodowego odpowiednikiem procesu bolońskiego jest proces kopenhaski. Deklarację w tej sprawie, zwaną Deklaracją Kopenhaską, podpisali w 2002 r. ministrowie odpowiedzialni za kształcenie zawodowe adresowane zarówno do młodzieży, jak i do dorosłych (w ramach systemu kształcenia ustawicznego). Celem tej inicjatywy jest dostosowanie kształcenia zawodowego w Europie do potrzeb wspólnego rynku pracy, rynku z pełną swobodą przemieszczania się pracowników. W Deklaracji Kopenhaskiej sformułowane zostały cztery zasadnicze priorytety działań, dostosowane do celów strategii UE zapisanych w dokumencie *Kształcenie i szkolenie 2010*:

- Promowanie i wspieranie współpracy ponadnarodowej; tworzenie partnerstw instytucji kształcenia i szkolenia zawodowego w celu umożliwienia dostosowania programów do zwiększonej mobilności i tworzenia wzorów (odniesień) dla działań krajowych.
- Organizowanie kształcenia i szkolenia zawodowego tak, aby struktury, programy, wymagania i uzyskane efekty oraz sposób ich potwierdzenia (świadectwa i dyplomy) były przejrzyste; tworzenie systemów informacji i poradnictwa wspierających nie tylko wybory uczniów i studentów, lecz także ich mobilność.
- Wzajemne uznawanie kompetencji i kwalifikacji zawodowych nie tylko zdobywanych w systemach szkolnych, lecz także pozaszkolnych, a nawet w działaniach nieformalnych.
- Zapewnienie jakości poprzez wymianę doświadczeń, dobrych praktyk oraz wymianę tzw. edukatorów, czyli nauczycieli kształcących nauczycieli¹⁷.

---

¹⁷ Declaration on the European Ministers of Vocational Education and Training, and European Commission convened in Copenhagen on 29 and 30 November 2002.

3. PROJEKTY PROGRAMU ROZWOJU ZASOBÓW LUDZKICH

Problemy z dostosowaniem kształcenia do potrzeb trudnego i dynamicznie zmieniającego się rynku pracy w Polsce wywołały działania wspomagające ze strony Unii Europejskiej już w okresie przedakcesyjnym. Jedną z popularnych form aktywności UE dotyczących tego problemu jest Program Rozwoju Zasobów Ludzkich (RZL), zorientowany na podnoszenie zdolności do zatrudnienia (tzw. *employability*), zwiększenie umiejętności dostosowawczych oraz rozwój przedsiębiorczości. W okresie przedakcesyjnym był on zarządzany przez Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP) i finansowany ze środków PHARE – Spójność Społeczna i Gospodarcza oraz budżetu państwa, a po akcesji odpowiedzialność za realizację nowego programu rozwoju zasobów ludzkich jest podzielona między ministerstwa edukacji, gospodarki i pracy oraz PARP, zaś źródłem finansowania są środki Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Przedakcesyjny program RZL miał trzy edycje.

Program RZL jest obecnie jednym z elementów Narodowego Planu Rozwoju i funkcjonuje w postaci Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwoju Zasobów Ludzkich (SPO RZL). W 75% program finansowany jest ze środków EFS, a reszta z budżetu państwa i budżetów samorządów terytorialnych. SPO RZZ ma określone dwa priorytety: aktywną politykę rynku pracy oraz rozwój społeczeństwa opartego na wiedzy. Działania w ramach drugiego priorytetu koncentrują się na zagadnieniach kształcenia, mając na względzie trzy zasadnicze cele:

- 1) Zwiększenie dostępu do edukacji oraz promocję kształcenia ustawicznego. W ramach tego celu realizowane są projekty ukierunkowane na:
  - a) zmniejszenie dysproporcji edukacyjnych pomiędzy wsią a miastem przez rozwój edukacji przedszkolnej, wspieranie szkół realizujących tzw. projekty oraz tworzenie na wsiach centrów kształcenia na odległość,
  - b) ułatwienie dostępu do edukacji uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi,
  - c) rozwój systemu kształcenia ustawicznego dla dorosłych, w tym kształcenia na odległość.
- 2) Podniesienie jakości edukacji w odniesieniu do potrzeb rynku pracy. Projekty służące realizacji tego celu są ukierunkowane na:
  - a) zwiększenie wykorzystania technologii informacyjnych i komunikacyjnych w procesie kształcenia,
  - b) rozwijanie u uczniów zdolności do przyszłego zatrudnienia przez rozwój innowacyjnych programów nauczania zawodowego, wspieranie systemu egzaminów zewnętrznych oraz doradztwo i poradnictwo zawodowe dla uczniów,

- c) poprawę kwalifikacji nauczycieli,
  - d) wprowadzenie systemu akredytacji instytucji edukacyjnych,
  - e) prowadzenie badań dotyczących poziomu umiejętności podstawowych i innych kluczowych wskaźników edukacyjnych, w tym – budowa systemu zbierania i analizy danych potrzebnych do realizacji tego zadania.
- 3) Rozwój kadr na potrzeby nowoczesnej gospodarki i przedsiębiorczości. Projekty w ramach tego celu powinny być ukierunkowane na rozwój umiejętności i kwalifikacji kadr konkurencyjnej gospodarki oraz na łączenie badań naukowych z potrzebami gospodarki¹⁸.

4. KSZTAŁCENIE USTAWICZNE

W Polsce w 2003 r. wskaźnik uczestnictwa w edukacji ustawicznej wynosił 5% w grupie wiekowej 25-64 lata, podczas gdy średnia dla tzw. „starej” UE wynosiła 8,5%, w niewielkim stopniu w edukacji ustawicznej uczestniczyły osoby o najniższych kwalifikacjach. Relatywnie małą rolę w rozwijaniu kwalifikacji pracowników w Polsce odgrywają zakłady pracy. W 2002 r. szkolenia dla pracowników przeprowadziło jedynie 41,4% przedsiębiorstw, gdy tymczasem w Wielkiej Brytanii, Holandii czy krajach skandynawskich odsetek ten przekroczył 80%¹⁹.

Koncepcja kształcenia ustawicznego sformułowana została przez UNESCO w latach siedemdziesiątych, a następnie rozwinięta w dokumentach OECD²⁰ jako koncepcja kształcenia przez całe życie (*lifelong learning*). Jest to odpowiedź na wyzwania wynikające z globalizacji oraz niebywałego tempa zmian technologicznych oraz gospodarczych. W wielu krajach podjęto trud tworzenia strategii obejmujących sfery edukacji oraz pracy. W sferze edukacji przygotowuje się dzieci i młodzież do tego, że proces zdobywania wiedzy oraz umiejętności będzie trwał także po opuszczeniu szkoły. Stąd tak ważna i akcentowana w programach szkolnych jest nauka o tym, jak się uczyć, jak zdobywać informacje i jak akumulować wiedzę. W sferze pracy przygotowuje się wszystkich uczestników rynku pracy do kształcenia ustawicznego: osoby indywidualne, pracodawców, instytucje edukacyjne i *policy makers* na różnych szczeblach do tego, aby proces kształcenia ustawicznego stał się normą. W tym celu potrzebne są pluralistyczne instytucje (formalne, nieformalne, szkolne, pozaszkolne, kształcenia incydentalnego i permanentnego, itd.), dostosowane do

¹⁸ Opracowano na podstawie informacji PARP, MENiS, MGPIPS oraz <http://www.parp.gov.pl/rzl.html>

¹⁹ MENiS, <http://www.menis.gov.pl>.

²⁰ *Lifelong Learning for All*, OECD, Paris 1996.

zróżnicowanych potrzeb ludzi (zdolności, osiągniętych kwalifikacji, aspiracji) oraz zróżnicowanych potrzeb posegmentowanego rynku pracy. Na to potrzebne są też środki. Nie zakłada się, że strategia kształcenia przez całe życie będzie finansowana przez państwo. Propaguje się raczej samowystarczalne finansowanie partnerskie²¹, obejmujące samych zainteresowanych, pracodawców oraz lokalny samorząd terytorialny i organizacje pozarządowe.

W lipcu 2003 r. została przyjęta przez Radę Ministrów RP *Strategia Rozwoju Kształcenia Ustawicznego do 2010 r.* Ma ona służyć rozwojowi różnych programów (resortowych, branżowych, samorządowych) kształcenia ustawicznego. W dokumencie sformułowano sześć strategicznych celów kształcenia ustawicznego:

- 1) zwiększenie dostępności,
- 2) podniesienie jakości kształcenia,
- 3) współdziałanie i partnerstwo przy jego realizacji,
- 4) wzrost inwestycji w zasoby ludzkie,
- 5) tworzenie zasobów informacyjnych i rozwój usług doradczych,
- 6) uświadomienie roli i znaczenia kształcenia ustawicznego.

Oczywiście realizacja sformułowanych celów wymaga wysiłku wielu uczestników procesu kształcenia ustawicznego oraz odpowiednich środków. Obecnie na kształcenie dorosłych wydaje się zaledwie 0,6% całkowitego budżetu państwa na edukację. W najbliższej przyszłości zamierza się przeznaczyć na ten cel znacznie więcej środków, wykorzystując do tego także fundusze strukturalne UE (do 2,5% budżetu edukacyjnego). Jednocześnie kształcenie ustawiczne będzie nadal absorbować środki indywidualne oraz środki pracodawców.

Badanie aktywności edukacyjnej dorosłych przeprowadzone na zlecenie MGPIPS ze środków PHARE ukazało, że partnerem w edukacji dorosłych stają się powoli pracodawcy. Poziom zainteresowania pracodawców nie jest jeszcze najwyższy, ale rosnący. Wzrasta także zainteresowanie pracowników szkoleniami poprawiającymi jakość ich kwalifikacji. Spośród badanych firm 41% uczestniczyło w organizacji szkoleń dla pracowników. Wobec szkolonych przez firmy pracowników zastosowano formę samokształcenia w stosunku do 32,6%, formy szkolne – 17,7%, a formy zorganizowane poza systemem edukacji – 6%. Ciągłe jednak znaczna część populacji (49%) nie dostrzega żadnej potrzeby szkoleń. To sugeruje, że oprócz barier instytucjonalnych w rozszerzaniu zakresu edukacji ustawicznej dorosłych znaczne są jeszcze bariery w świadomości. Pozytywną rolę w zachęcaniu pracowników do kształcenia może odegrać możliwość tworzenia w firmach funduszu szkoleniowego z mocy nowej ustawy o promocji zatrudnienia. Zgodnie ze

---

²¹ *Economics and Finance of Lifelong Learning*, OECD, Paris 2001.

wspomnianą ustawą odpowiedzialność za koordynację przedsięwzięć w sferze edukacji dorosłych pozostaje w gestii ministra właściwego ds. pracy.

Aby zrealizować w pełni te ambitne przedsięwzięcia, niezbędne jest jednak:

- zagwarantowanie wzrostu nakładów finansowych na rozbudowę sieci usług edukacyjnych,
- stworzenie instytucji koordynującej te przedsięwzięcia (w porozumieniu pomiędzy MENiS oraz MGPIPS), wzorem wielu innych krajów,
- stworzenie zachęt finansowych dla pracowników i pracodawców w celu motywowania ich do stosowania nowoczesnych i efektywnych form edukacji dorosłych.

5. ZAKOŃCZENIE

Głównym celem zmian zachodzących w polskim systemie edukacji jest podniesienie poziomu kapitału ludzkiego. Polega to głównie na upowszechnieniu edukacji na poziomie średnim i wyższym oraz wyrównywaniu szans edukacyjnych i poprawie jakości kształcenia. Największym zmianom podlegała struktura szkolnictwa powszechnego, zwłaszcza na poziomie zawodowym (udział uczniów uległ tu istotnemu obniżeniu). W efekcie tych zmian systematycznie wzrasta odsetek młodych ludzi legitymujących się maturą. W szybkim tempie rośnie także odsetek osób studiujących wśród 19-24-latków, postępuje także proces uzupełniania wykształcenia przez osoby, które nie podjęły studiów bezpośrednio po ukończeniu szkoły średniej.

Wyniki badań PISA (a także wyniki egzaminów gimnazjalnych i nowej matury) wskazują, że wciąż wiele jest do zrobienia w zakresie jakości kształcenia. Polska młodzież ma problemy z samodzielnym oraz abstrakcyjnym myśleniem, jest to prawdopodobnie konsekwencja powszechnej wciąż strategii uczenia się opartej na schematach pamięciowych. Uczniowie szczególnie słabo sobie radzą z matematyką i naukami przyrodniczymi. Niewielki odsetek z nich ma umiejętność uogólniania i wykorzystywania informacji uzyskanych w toku złożonego rozumowania oraz własnej interpretacji i krytycznej oceny uzyskanych wyników.

Różnice w uzyskiwanych wynikach wskazują na wciąż duży dystans między miastem a wsią w zakresie edukacji i to także wskazuje na potrzebę intensyfikacji działań ukierunkowanych na poprawę sytuacji na wsi.

Niskie przeciętne umiejętności z zakresu matematyki i nauka ścisłych owocują w kształcie struktury edukacji na poziomie wyższym. Dominują tu kierunki z zakresu zarządzania i marketingu, pedagogiki i nauk społecznych. Na tle innych krajów OECD w Polsce kształci się bardzo mało inżynierów i specjalistów nauk przyrodniczych. Zapewne istotny wpływ na taki stan rzeczy

ma także fakt, że znaczna część studentów wybiera studia zaoczne i płatne. Studia w zakresie nauk ścisłych i technicznych trudno realizować w tym trybie, a ich koszty są wyższe od kosztów studiów na kierunkach społecznych. Stosunkowo niewielu studentów wybiera studia zawodowe z zakresu usług. Taka struktura kształcenia nie odpowiada we właściwym stopniu strukturze popytu na pracę, gdzie regularnie rośnie zapotrzebowanie na informatyków, specjalistów: telekomunikacji, budownictwa, drogownictwa, a także inżynierów innych specjalności. Problemy w tym zakresie stwarza także „zaniedbanie” szkolnictwa zawodowego na poziomie szkoły średniej.

Związek między edukacją na poziomie wyższym a społecznym i ekonomicznym rozwojem państw oczywiście nie został jeszcze w pełni poznany. Można jednak określić pewne ogólne korzyści z posiadania wyższego wykształcenia i to zarówno w wymiarze prywatnym, jak i publicznym.

Tabela 1

Potencjalne korzyści z kształcenia na poziomie wyższym

Korzyści	Sfera prywatna	Sfera publiczna
Ekonomiczne	<ul style="list-style-type: none"> – wyższe zarobki – większa zatrudnialność – większe oszczędności – lepsze warunki pracy – osobista i zawodowa mobilność 	<ul style="list-style-type: none"> – większa produktywność – narodowy i regionalny rozwój – zmniejszona zależność od wsparcia finansowego rządu – zwiększona konsumpcja – zwiększony potencjał gospodarki opartej o wiedzę
Społeczne	<ul style="list-style-type: none"> – poprawiona jakość życia dla samych siebie i dzieci – bardziej trafne decyzje osobiste i zawodowe – wyższy status osobisty – zwiększone możliwości edukacyjne – zdrowszy styl życia i dłuższe życie 	<ul style="list-style-type: none"> – demokratyczny udział i zwiększony społeczny konsensus – zrozumienie, że społeczeństwo oparte jest na uczciwości i możliwościach stworzonych dla wszystkich obywateli – społeczna mobilność – wyższa jakość edukacji na szczeblu podstawowym i średnim

Źródło: *Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education*, A World Bank Report, Washington, D.C. 2002, s. 81.

Warto mieć na uwadze powyższe korzyści, aby dodatkowo wzmagać wysiłki w dziedzinie upowszechniania edukacji na poziomie wyższym.

Dla koniecznej poprawy wskaźnika zatrudnienia oraz wzrostu produktywności konieczna jest zdecydowana poprawa w zakresie kształcenia ustawicznego. Szczególnie niepokojący jest fakt, że osoby z niskimi kwalifikacjami zawodowymi w znikomym stopniu biorą w nim udział, prowadzi to do dalszego pogorszenia sytuacji tej grupy ludzi na rynku pracy.

Witold Ratajczyk

EDUCATION AND A MODERN LABOUR MARKET

A modern economy based on knowledge and information technologies requires new skills to be formed for all types of occupations. The system of education is a solution that helps respond to the challenge. A true educational revolution took place in Poland after 1989. Modifications involved the levels of education, types of schools, but also the structure of education. We can say that the secondary education (with an A-level certificate) is at last common in Poland and higher education shows dynamic expansion. This is the area where the distance between our country and the most developed countries in the world has been successfully shortened. In addition, Poland actively joined the process of implementing EU educational directives. Actions aimed at expanding the lifelong learning opportunities were initiated, but this field still needs attention, because of the lack of common awareness that constant self-improvement and self-development are necessary. The following are the key educational challenges in Poland for the coming years: better quality of education, spread of higher education and adjustment of the structure of education to the demand for labour.